

אֵלֵינוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ שְׂאֵדָם אֶכְלָם פְּרוֹתֵיהֶם בְּעוֹלָם הָזֶה וְהִסְתַּדְּנוּ מִצֵּמַת לֵן לְשׁוֹלָם הַכֹּפֶא
וְתִלְמוּד תּוֹרָה בְּנֶגֶד כָּלָם

לזכר ולעילוי נשמת רבי יהושע השי"ר ריוזמן ז"ל, נלב"ע י' בטבת תשס"ט, ת.נ.צ.ב.ה.

נחמו נחמו עמי

נחמו נחמו עמי

- א. בנבואות הנחמה נאמר: "נַחֲמוּ נַחֲמוּ עַמִּי יֹאמַר אֱלֹקֵיכֶם". וצריך ביאור בכפל הלשון "נחמו".
- ב. בסוף מסכת מכות מובא מעשה ברבן גמליאל ורבי אלעזר בן עזריה ורבי יהושע ורבי עקיבא, שראו שועל יוצא מבית קדשי הקדשים, והיו בוכים ורבי עקיבא צוחק, ויש לבאר פשר המעשה ומדוע צחק רבי עקיבא.
- ג. "בשעה שנכנסו נכרים להיכל ראו כרובים מעורים זה בזה". והדברים תמוהים, שהרי אמרו חז"ל שפני הכרובים היו איש אל אחיו רק בשעה "שישראל עושים רצונו של מקום".
- ד. "אלי ציון ועריה כמו אשה בציריה, וכבתולה חגורת שק על בעל נעוריה". וצריך ביאור מדוע בחר הפייטן לדמות את היללה על החורבן דווקא ליללת יולדת בשעת ציריה ולבתולה המתאבלת על בעל נעוריה.
- ה. בגמרא מבואר כי הזמן שבו הוצת בית המקדש היה **במנחה בתשעה באב**, אולם דווקא בזמן זה הקילו חז"ל **במנהגי האבלות**, ומתעטפים בטלית ותפילין, וצ"ע.
- ו. מצינו ב' משמעויות ללשון "נחמה": [א] **עידוד והפחת תקוה**. [ב] **חרטה**. ולפי זה מבוארת משמעות ה"נחמה" לאחר חורבן בית המקדש.
- ז. ביאור קביעות מקומה של ברכת "הטוב והמטיב" [שתקנוה ביבנה לאחר שנתנו הרוגי ביתר לקבורה] כחלק **מההודאה** שבברכת המזון.

הלכות תשעה באב סימן תקנה

לג באר הגולה

תקנה דיני תפלין וציצית בתשעה באב, ובו ב' סעיפים:

א טור

א (א) אנוהגים שלא להניח (א) תפלין בתשעה באב שחרית ולא טלית, אלא לזבשים טלית-קטן
תחת בגדים (ב) בלא ברכה, (ג) ובמנחה מניחים ציצית (ד) ותפלין (ה) ומברכין עליהם:

משנה ברוך

א (א) נוהגים וכו'. על פי הפירוש: "בצע אמתו", בוע פורץ דילת וזה השליח, "השליח משמים ארץ תפארת ישראל", זו תפלין: (ב) בלא ברכה, ומכל מקום אם פשטו בלילה (ה) יש אומרים שצריך לברך עליו בברכה: (ג) ובמנחה. שאז הציחו אש במקדש, ויחם צונח, כמה ששפך הקדוש-ברוך הוא חמתו בעצים ואבנים [הגר"א]. ויש אומרים, כדי (ד) להראות נחמה באכלנו בו ביום, וכל זה הוא לכלי עלמא רק לענין תפלין, משום דהוא מלתא דתלמיא במנהגא בעלמא, (ג) אבל כל התמשה ענויים אין מבטלין כל הימים: (ד) ותפלין. והרגיל להניח תפלין של רבנו תם גינת גם עתה [אחרונים]: (ה) ומברכין עליהם. ונראה דיתנהר שלא לקרא עתה פרושיות קריאת שמע וכן פרוש 'קדש', ויהא נקט (ז) הוא רק בקורא שער הציצית

(ה) פתח-עולם: (ב) סדר-היום: (א) כל הפוסקים: (ד) דאף כמה שהביא הכא-היטב סעיף קטן א לענין ברכה בשם מהר"ם גלאנטי, ערער עליו בספר בנן-עולם, וכל-שכן בזה, ובחנם תמה השגרי-תשובה על השביתת-עקב דלמה לא יקרא קריאת שמע קדם צרכית, עין שם, דשם הלא היה מקבוע יום ואסור במלמוד תורה:

ט"ז מגן דוד

אורח חיים תקנו תקנה הלכות תשעה באב

קער מגן אברהם נ"י

א יאמר נחם בביה. בטוה ירושלים ואף שנחמלה לא נהגו לאומרו רק נחמה מ"מ צ"ה לילכא מנהג יש לאומרו (ס):

תקנה א שלא לאכיל בשר. ופשוט דנעבודת מלוא מותרים כל הקדושים לאכול בשר דפשיטא דלילה הו' (ז) קילא מר"ם אז כ"ה דהא מדינא

דגמ' מותר לקטר ולבגד ולהרבות בנין של שמחה וישאין וכל דבר ועוד דנחמנהגים מחיר לאכול בשר * אך הסעודה עשוין גלילה שלפני החתונה נמקום שאין משלחין בלוחם פסע סגולות לא מקרי סעודת מלוא כמ"ס סימן תמ"ד ועיין בא"ע סק"י ס"א צ"ח שכתב דוקא שכבר אירע או מברכין שהשמחה

מחזירין אותו: הנה (ב) והמנהג פשוט שאין אומרים 'נחם' רק בתפלה (ג) מנהג של משה נאב לפי שאז הציחו אש במקדש ולכן מחפלים אז על הנחמה (דוקא ואסוריהם). מי שאלו נחמנה נאב א יאמר 'נחם' (ג) נכבד-המזון (מהרי"ל):

תקנה במצאי תשעה באב אין אוכלין בשר,

מסורת הש"ס
עם הוספות

(א) עינין 97 סא:

תורה איר חשלים

(ה) (החל"ה ענין)

(ז) (החל"ה ענין)

(ח) פותח את ידך

וישבעי לך חן רעון:

(החל"ה ענין, טו)

(ז) נתן לך חן רעון:

כי לעולם תהיה:

(החל"ה ענין, טז)

(ח) נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל נקמה על אדמתה אין תקומה: (ענין טז)

תתקיים חוקה לך דכפופים: (מהרי"ם ענין, טז)

(ט) סוכה י"י לך

מאימתי פרק ראשון ברכות

ד:

כנאולה אריכתא דמאי: אמר רבי אלעזר א"ר אבינא "כל האומר 'תהלה לדוד בכל יום' שלש פעמים מובטח לו שהוא בן העולם הבא מאי טעמא אילימא משום דאיתא באל"ף ב"ת נ"מא "אשר תמיני דרך דאיתא בתמוני אפין" אלא משום דאית ביה "פותח את ידך ונימא "הלל הגדול דכתיב ביה "נותן לחם לכל בשר אלא משום דאית ביה תרתי אמר רבי יוחנן מפני מה לא נאמר גוף באשורי" מפני שיש בה מפלת של שונאי ישראל דכתיב "נפלה לא תוסיף קום בתולת ישראל במערבא מתרתי לה הכי נפלה ולא תוסיף עוד קום בתולת ישראל אמר רב נחמן בר יצחק אפילו הכי (ה) חזר דוד וסמכן ברוח הקדש שנא' "סוכך ה' לכל הנפלים: א"ר אלעזר ב"ר אבינא גדול מה שנאמר במיכאל ויתר ממה שנאמר בגבריאל

תפלה: מה קימה קיש ואח"כ תפלה דכשרית כולה מודו דנבי מסמן: שיש פעמים, כנגד שלש תפלות: דאית ביה תרתי. דאית באל"ף ב"ת ויש טעם הכנת מזון לכל מי: אפילו הכי. אף על פי שהפסוק ט"ו מפני נפילה שנה ולא אנה לרמוז חזר ורמו סמיכת הגפילה תפק לה: ויפה א"ר.

רסיסי לילה

[בר] הסדר עיסר הש"י בכריאה ברישא חשוכא והדר נחורא (שבת

עו.): קי הוא בכל ימות שולס אין לך שום אור מתגלה אלא מתוך החושך הקדוש לו.

ד"מ מתן תורה קדם לו יליאת מרשים. ועד ששקטו כו' ובינן בהמ"ק ע"י שכיית הארון

לפלישתים שהוא היסוד לגמרי והגורם לזה חטא ב"י עלי הוא ממש חטא דנדב ואבינוא

שגברמו קדושה למשק כמח"ל (זכחים קמו): ע"פ וקדש בכבודי. ועיקר בנין המשכן גרם

חטא העגל שביקשו ישראל אלהים אשר ילכו וגו' מורגש לשון וע"ז פעלו קדושת משכן ואהל

משעד שהוא מקום מורגש לשון הולך לפניו שם השגת אלהות וה' כל מבקש ה' וגו'.

ואהרן הכהן נבחר ע"ז לכה"ג כי משה אמר לו הבה עליו חטאה גדולה ומתוך נפקה זו

שה' בלבו על כך וה' נועם לה' לתקן זה ומבקש להביא על ישראל ציית גדולה וכמ"ס

(אבות פ"א) מדתו של אהרן כו' ומקרבין לחורה ע"ז וזה לכהונה גדולה דהיינו שהוא

המכפר על כל ישראל. וכן כל דבר מתוך חושך יולא אור שהוא ממש היפך אור החושך

בין בדרות בין בפרטי נפשות.

ביאורי הגר"א - עמ"ס ברכות - אמרי נעים

קום בתולת ישראל, שלכאורה אין לו פירוש כיון שלא קמו מנפילה הראשונה האין שייך לומר לא תוסיף לנפול, אלא פירוש נפלה לא תוסיף לנפול עוד שהנפילה תהיה עד מדריגה התחתונה שאין יכולה להיות עוד נפילה אחר זה, ואז קום בתולת ישראל, וכמו שנאמר (ישעיה נב, ב) התנערי מעפר קומי וגו' ודרשו (ר"ה לא, ב) עד שיגיעו לעפר ומשם עתידין להגאל וכו'.

(אד"א דברים לב, לו)

נפלה ולא תוסיף לנפול עוד קום בתולת ישראל כו', ואמרו בגמ' נגד העשירות (סנהדרין צז, א) אין בן דוד בא עד שיכלה פרוטה, ונגד הגבורה (שם צח, א) אין בן דוד בא עד שתכלה מלכות הזלה כו', ונגד החכמה (שם צז, א) אין ב"ד כו' עד שיתמעטו התלמידים, ונגד שלשת אלו שאין ב"ד בא עד שיכלו הם מישראל זהו מה שאמרו נפלה לא תוסיף לנפול עוד

חורבן ונחמה

הרי הגאולה וההתרוממות מובטחות הן לישראל, אלא שכל עוד שאפשר לנפול יותר למטה אין הבטחה לתחילת הקימה, ורק אם "לא תוסף קום" כי נפלה כבר לדיוטא היותר תחתונה – אזי "לא תוסף לנפול", אלא "קום בתולת ישראל".

ד. וזה נראה ביאור דברי ר"ע בגמ' מכות הנ"ל – "עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת". הכוונה היא שכבר הוכשרה הקרקע לקיום נבואת זכריה, כי "שועל יוצא מבית קדשי הקדשים" הוא קיום נבואת אוריה "ציון שדה תחרש" שהוא שיא החורבן. לא רק שאין ביהמ"ק אלא אין אפילו היכן לבנות אותו. וז"ל התוספתא פ"א דברכות: "אין השכינה חוזרת לתוכה (של ירושלים) עד שתעשה הר שנא' החר הטוב הזה והלבנון וכו' ואומר: זכור ה' לבני אדם האומרים ערו עד היסוד בה – שעקרו יסודותיה". עכ"ל. ומן הגר"י זצוק"ל נהג לפרש עפ"י את זמירת-שבת "אלקים תן במדבר הר" – שהכוונה היא להר חרש טורנסרופוס שהוא ה"מכון" לביהמ"ק, ומכיון שכבר הגיע החורבן עד היסוד, לדיוטא התחתונה לגמרי, מכאן יש לצפות לקיום נבואת זכריה, כי ה"לא תוסף קום" הוא עצמו ה"מנוף" של "קום בתולת ישראל". ובזה יובן, מדוע לא הסביר ר' עקיבא את פשר שחוקו עד אשר ביקש מהם להסביר את פרש בכיתם, כי אכן ככל שיובן יותר "מפני מה אתם בוכים" כך יובן "מפני מה אתם משחק".

ה. ויש דקדוק עצום בדברי הרמב"ם המורה על יחודה של פורענות זו (ציון שדה תחרש) משאר פורעניות שארעו בו ביום, ועל פי דברינו ביאור היטב. ז"ל הרמב"ם (פ"ה מהל' תענית) "ותשעה באב – חמישה דברים אירעו בו. נגזר על ישראל במדבר שלא יכנסו לארץ; וחרב הבית בראשונה, ובשניה; ונלכדה עיר גדולה וביתר שמה וכו' ובו ביום המוכן לפורענות חרש טורנסרופוס הרשע את ההיכל לקיים מה שנאמר ציון שדה תחרש". עכ"ל. מדוע הזכיר הרמב"ם את חרישת ההיכל כענין בפני עצמו – "ובו ביום המוכן לפורענות וכו'" – מדוע לא המשיך את רשימת הצרות בסגנון של "וחרש טורנסרופוס הרשע את ההיכל" וביותר, "לקיים מה שנאמר ציון שדה תחרש" – משמע שיש בזה ענין ורצון מיוחד (ומדוע לא כתב על לכידת ביתר "לקיים מה שנאמר גדע בחרי אף כל קרן ישראל" – שזה נדרש בגיטין נ"ז. על חורבן ביתר.) מה נשתנתה פורענות זו משאר פורעניות שאירעו בו ביום? אכן יובן היטב על פי הגמ' מכות כ"ד. הג"ל, וכפי שהסברנו, כי באמת יש לקב"ה ענין מיוחד בקיום פורענות זו של "ציון שדה תחרש", שהי הקב"ה רוצה להיטיב ואינו רוצה להרע, ומכיון שתכלית הרעה היא עצמה תחילת הטובה, והנפילה הזאת חשובה – במדה מסויימת – בתחילת הקימה, על כן רוצה הקב"ה ביותר בקיומה של פורענות זו.

ומי שהוא מ"דקי ההרגשה" ימצא ראיה לדברים, ממה שאמרו בתענית כ"ט. – "כשרש טורנסרופוס הרשע את ההיכל נגזרה גזרה על רבן גמליאל להריגה וכו'". כי מכיון שדברים גדולים אינם במקרה, כידוע, ישנה סיבה המצדקת את גזרת הריגתו של רבן גמליאל דוקא ביום חרישת הר הבית. ואמנם הוא פשוט, כי מצניו בגיטין (נ"ז: ש"ה"הצלה פורתא" עליה ביקש רבן יוחנן בן זכאי מאספסיינוס היתה שושילתא דרבן גמליאל (ועוד שני פרטים) ומכאן שחורבן גמור כולל ומחייב אף את הכרת שושלת הנשיאות. כי הנשיא מאחר ומקבץ את ישראל לעם, וכמ"ש: ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם, ובאין "מקדש" אין "ארץ" ואין "עם". לכן היום בו חרש טורנסרופוס הרשע את ההיכל, שזה היה שיא הנפילה, הוא היום בו נגזר על נשיא ישראל להריגה.

ו. ברכות מ"ח: "הטוב והמיטיב – ביבנה תקנוה כנגד הרוגי ביתר, דאמר רב מתנה: אותו היום שניתנו הרוגי ביתר לקבורה תקנו ביבנה 'הטוב והמיטיב'. הטוב – שלא הסריחו, והמיטיב – שניתנו לקבורה". עכ"ל. וכתב על זה הרא"ש שם (הובא במ"ב סי' קפ"ט ס"ג) "הטוב והמיטיב ביבנה תקנוה כנגד הרוגי ביתר, וקבעוה בברכת המזון שכולה הודאה. ואמרין בירושלמי: כשנחרבה ביתר נגדעה קרן ישראל ואין עתידה לחזור עד שיבוא בן דוד, ולכן סמכוה אצל בונה ירושלים". עכ"ל. דברי הרא"ש שתומים לגמרי, לכאורה, כי מה סיבה היא זו, שהיות שבחורבן ביתר נגדעה קרן ישראל עד ביאת גואל צדק – לכן יודו לקב"ה בסמך ל"בונה ירושלים" על שלא הסריחו הרוגי ביתר ואף ניתנו להקבר; אין שום קשר בין הדברים, לכאורה. אתמהא.

נראה שכוונת הרא"ש אף היא על דרך זו, שסוף החורבן נידון תחילת הבנין. אלא שחרישת הר-הבית נחשב דיוטא תחתונה לחורבן בית המקדש, וחורבן ביתר הוא הדיוטא התחתונה של חורבן קרן ישראל. ומכיון שכן מן הראוי לסמך את "הרוגי ביתר" שהוא סוף החורבן אל "בונה ירושלים" שהוא תחילת הבנין.

את המאמר המצויין הזה שלח אלי ידידי הגאון הר"ר דוד כהן שליט"א, מראשי ישיבת "חברון" ת"ו, כדי לקשת בו את ספרי. שיניתי את הסגנון כדי שיהיה סגנון הספר אחיד, ואף גרעתי והוספתי ושיניתי (מעט) כדרכה של תורה.

א. בדיני ומנהגי האבילות הנוהגים בימי "בין המצרים" מצניו סדר של "מוסף והולך". מעט מנהגי אבילות – שאינם משורת הדין – נוהגים כבר מתחילת שלשת השבועות, ומוסיפין והולכים בתשעת הימים, וביתר חומרה בשבוע שחל בו ט' באב, ושוב נוספת אבילות בערב תשעה באב, ופסגת האבילות היא ביום החורבן עצמו בו נשרף בית מקדשנו. ומאד יפלא, שב"תשעה באב" עצמו לאחר חצות היום, הזמן שהיה ראוי לנהוג בו את תוקף חומר האבילות, מפני שאו הציתו את האש במקדש, דוקא אז הקלו עלינו חז"ל במה שלא הקלו קודם לכן בשחרית – להתעטף בטלית ולהניח תפילין, וכן יושבים על כסאות ולא על הארץ וכד'. במ"ב סימן תקנ"ה ס"ק א' פירש בשם ספר סדר היום את טעם הקולא של טלית ותפילין במנחה – שזה כדי להראות נחמה באבלנו ביום זה. ההבנה הפשוטה בדבריו היא, שמפני שבזמן הזה שהיה שיא החורבן עלולים אנו ליפול מתוך האבילות לתוך יאוש – על כן דוקא אז מראים אנו נחמה באבלנו. גם העובדה שתפילת "נחם" נאמרת רק במנחה של תשעה-באב מפני שאו הציתו אש במקדש (מ"א סימן תקנ"ז) התפרש באופן זה. ר"ל, שבכדי שתוקף האבילות ותוקף החורבן לא יביאנו לידי יאוש אנו מבקשים מן הקב"ה את הנחמה.

ב. אכן יש לתפוס את הדברים במבט יותר עמוק. ז"ל הגמ' מכות דף כ"ד. ראו שועל שיצא מבית קדשי הקדשים. התחילו הן בוכין ור"ע משחק. אמרו לו: מפני מה אתה משחק? אמר להם: מפני מה אתם בוכים? אמרו לו: מקום שכתוב בו – הור הקרב יומת, ועכשיו שועלים הלכו בו, ולא נבכה? אמר להם לכן אני משחק. דכתיב – ואעידה לי עדים נאמנים את אוריה הכהן ואת זכריהו וכו' יברכיחו. וכי מה ענין אוריה אצל זכריה, אוריה במקדש ראשון וזכריה במקדש שני. אלא תלה הכתוב נבואתו של זכריה בנבואתו של אוריה. באוריה כתיב – לכן בגללכם ציון שדה תחרש וגו', בזכריה כתיב – עוד ישבו זקנים וזקנות ברחובות ירושלים. עד שלא נתקיימה נבואתו של אוריה הייתי מתיירא שלא תתקיים נבואתו של זכריה, עכשיו שנתקיימה נבואתו של אוריה בידוע שנבואתו של זכריה מתקיימת. בלשון הזה אמרו לו: עקיבא נחמתנו, עקיבא נחמתנו". עכ"ל הגמ'.

והדברים תמוהים עד מאד, הרי מיסודי הדת נתחייבנו להאמין שדבר אחד מדברי הקב"ה ביד עבדיו הנביאים (לטובה) לא ישוב ריקם, אם כן איך חשש ר"ע שלא תתקיים נבואתו של זכריה עד שלא ראה שנתקיימה נבואתו של אוריה? וגם צ"ב, מדוע דוקא קיום נבואת אוריה הוא המעיד שתתקיים נבואת זכריה, והלא הרבה נבואות אחרות כבר התקיימו; איזו שייכות מסויימת יש בין נבואת אוריה לבין נבואת זכריה? וכן צ"ע, מדוע בויכוח הראשון לא ענו ענו התנאים על דברי ר"ע: "עקיבא נחמתנו", אלא רק באחרונה.

ג. ז"ל הגמ' ברכות דף ד' – אמר רבי יוחנן: מפני מה לא נאמר נו"ן ב'אשר' (פסוק המתחיל באות נו"ן) מפני שיש בה מפלתן של שונאי ישראל, דכתיב – 'נפלה לא תוסף קום, בתולת ישראל'. אמר רב נחמן בר יצחק: אפילו הכי חזר דוד וסמכה ברוח הקדש, שנא' – סומך ה' לכל הנופלים וגו'. במערבא מתרצי לה הכי: 'נפלה לא תוסף (לנפול עוד), קום בתולת ישראל'. עכ"ל. תירוצם של בני מערבא נראה רחוק מאוד מן הפשט, כי הפסוק הזה מופיע בנבואת עמוס בין פסוקי הפורענות, ז"ל: "שמעו את הדבר הזה אשר אנכי נשא עליכם קינה בית ישראל. נפלה לא תוסף קום בתולת ישראל נטשה על אדמתה אין מקימה. כי כה אמר ה' אלקים העיר היוצאת אלף תשאיר מאה, והיוצאת מאה תשאיר עשרה לבית ישראל". ע"כ. אם כן איך אפשר לפסק את הפסוק כמו שפסקוהו בני מערבא, ולהפוך לגמרי את משמעותו?

ביאור נפלא נכתב על כך בספר אמרי-נועם, על מס' ברכות, משמיה דהגר"א זצוק"ל, ז"ל: "תירץ רבינו דתרתו משמע, קללה וברכה. והכי פירושו: נפלה ולא תוסף לנפול עוד – שתהיה נפילה כל כך גדולה שאי אפשר לנפול עוד, שיהיו בדיוטא התחתונה – אז הוי סימן לקום בתולת ישראל, וזהו שאמרו (חגיגה י"ד.) י"ח קללות קלל ישעיהו את ישראל ולא נתקרה דעתו עד שאמר ירהבו נער בוקן (שהיא הקללה הקשה מכולן). וקשה, וכי ישעיהו היה שונא לישראל? אבל למש"כ אתי שפיר, המקום לא נתקרה דעתו דלא צפה עדיין לישועה כל זמן שיבולה להיות נפילה יותר גדולה, וכיון שאמר ירהבו נער בוקן אז צפה לישועה שהוא דיוטא התחתונה". עכ"ל. למדנו מדבריו שהדיוטא התחתונה של הנפילה היא תחילת הקימה, סוף החורבן הוא תחילת הבנין, כי

לששון ולשמוחה - המשך

ז. ויבאר היטב מאד לשון: "עקיבא נחמנו, עקיבא נחמנו" שהשיבו חכמי ישראל לר"ע. כי ידוע בשם הגאון הר"ר יצחק הוטנר זצ"ל שבלשון הקודש לא יתכן שמלה (תיבה) תשמש לשני מובנים שונים לגמרי זה מזה, אלא מוכרח שיהיה להם שורש אחד ומכנה משותף. והנה המושג "נחמה" משמש לשתי משמעויות שונות, לכאורה. א. לשון עידוד והפתת תקות, כמו - "ויקומו כל בניו ובנותיו לנחמו. ב. לשון חרטה, כמו - "ניחמתי כי עשיתי את האדם", "וינחם ה' על הרעה אשר דבר לעשות לעמו". ואכן שורשן של שתי המשמעויות הוא אחד, כי "נחמה" פי' היפוך המבט, חרטה מתפישת הענין ב"עין-רעה" כחורבן, אל תפישתו ב"עין-טובה" כהכשרת הבנין. שינוי היחס, מראיה מקומית-שטחית של אסון, למבט כללי-פנימי יותר אמיתי - היא מקור העידוד והתקוה, כי באמת אין רע כלל, והכל - ממש הכל - מוביל ומאפשר ונחשב לטוב, כי מפי עליון לא תצא הרעות. ברוך הטוב והמיטיב. ואכן ז"ל הרמח"ל בדעת תבונות אות נ"ד - "שאינו לך מעשה קטן או גדול שאין תוכיות כוונתו לחיזוק השלם, וכענין שאמר: כל מאי דעבדין מן שמיא - לטב. והם הם דברי הנביא "אורך ה' כי אנפת בי ישוב אפך ותנחמני" - כי יודיע הקב"ה דרכיו לעתיד לבוא לעיני כל ישראל איך אפילו התכחות והיסורים לא היו אלא הזמנות לטובה והכנה ממש לברכה, כי הקב"ה אינו רוצה אלא בתיקון בריאתו וכו'. עכ"ל. הנחמה הזו, המבט המהופך על הרע כעל טוב הוא שמאפשר את "האורך" על ה"אנפת בך", "ישוב אפך" אחור ויתברר כי כלל לא היה חבון-אף.

זהו שאמרו לו, חכמי ישראל לר"ע: "עקיבא נחמנו, עקיבא נחמנו". כי על הרעה הזאת שהיא תכלית הנפילה לדיטא הכי תחתונה מתאים יותר מן הכל לשון "נחמה", כי היא עצמה תחילת הקימה. ואולי יוסבר בזה כפל הנחמות, כי מכיון שניחמנו להתחרט ממבטנו - לראות בדיטא האחרונה של נפילה את הדיטא הראשונה של הקימה, נחמנו בעידוד ותקוה, כניחומם של אבליים.

ח. עכשיו יובן מאד מדוע אנו מקילים מחומר האבילות בשעה שראויה להחשב שיא החורבן - אחר חצות היום עת הציתו אש במקדש; דוקא אז אנחנו מתעטפים בטלית ומתעטרים בתפילין וקמים מן הארץ - להראות נחמה באכלנו. כי באותה שעה שנשרף ההיכל ונפלה בתולת ישראל לקרקעית התהום, נפילה שבדרך הטבע אין ממנה תקוה (ולא תוסיף קום, ח"ו) בזה השעה נולד המשית (אגדה רווחת בעם) והועמד היסוד לשיבת-ישיבת זקנים וזקנים ברחובות ירושלים (קום בתולת ישראל). אז גם הסיבה שאנו אומרים אז, ודוקא אז, את תפילת "נחם".

אלא שעדיין אין זה מובן, שהרי לא תיקנו את ברכת הטוב והמיטיב על עצם חורבן ביתר והרוגיה אלא על ההטבה המסויימת של "הטוב שלא הסריחו, והמיטיב - שניתנו להקבר", ואיך זה מתקשר אל בנין ירושלים? אך אדרבא, החסד הזה, דווקא, מבטא ביותר שמסוף הנפילה מתחילה הקימה. הסכת ושמי: המעבר מנפילה לתקומה מוכרח שיכלול בתוכו שני שלבים - סוף החורבן ותחילת הבנין. כמדומה ששני השלבים הללו נרמזו בשתי ההטבות הללו: שלא הסריחו וניתנו להקבר. הא כיצד? המצב הטבעי של הרוגי ביתר היה ראוי להיות - "הסריחו". סרחון זה היה מסמל את המשך הנפילה של קרן ישראל. נראה לומר "שלא הסריחו" - אינו רק חסד פרטי עם הרוגי ביתר, אלא זהו סמל וביטוי לטובתו של הקב"ה עם כנסת ישראל, שנפילתה לא תוסיף. ואילו "ניתנו להקבר" הוא כבר תחילתה של הקימה - "קום בתולת ישראל". שהרי אמרו בברכות דף ט"ו: "מה רחם מכניס ומוציא אף שאול מכניס ומוציא" - שהשואל הוא הרחם של קימת ישראל באחרית הימים. ר"ל, ה"ניתנו להקבר" - אינו הטבה מסויימת עם הרוגי ביתר בלבד, אלא סמל וביטוי להטבתו של הקב"ה אשר זרע והתחיל להצמיח מעפר את בתולת ישראל. הקבורה הזאת אשר על ידה מתעכל הבשר ונרקבות העצמות, אשר נראית כסוף המפלה - היא עצמה תחילתה של הקימה. על כן מובן היטב שסמכו את ברכת "הטוב והמיטיב" שעל הרוגי ביתר אשר בהריגתם נשלם החורבן והתחיל הבנין - אל ברכת "בונה ירושלים".

ומובן מאד מדוע נתקן דוקא הסגנון של "הטוב והמיטיב" להודות על הרוגי ביתר. שהרי אמרו בפסחים דף נ', שלעתיד לבוא יברכו על בשורות רעות "ברוך הטוב והמיטיב", ופי' הצ"ח: שהכוונה היא על הבשורות שנדמו כרעות בעוה"ז ויתבררו כטובות בעוה"ב. ונמצא שהברכה הזאת נתקנה להודות על הנראה כרע והוא באמת טוב, וזהו בעצם מצב הקבורה שנראה כאפסית החיים המוחלטת שאפילו הבשר גידים ועצמות כלים ואינם, ובאמת זו הזריעה המולידה חיים חדשים. ז"ל הרמח"ל דעת תבונות סי' ק"ל - "וישראל בגלות הורידם עד עפר, שנא' בהם: 'במשכבים הושיבני כמתי עולם' וכו', אבל מניחם הוא להצטרף בכור הנסינות של הצרות הרבות והרעות, אחר ישובו ויפרחו כגוף ויצמחו מחדש כארץ תוציא צמחה וכגנה זירועיה תצמיח, והזרעונים עצמם ראוהו לדבר שהם מתקלקלים תחת הארץ אך לא מתבטלים כליל. על כן מעפר יחזור ויצמחו". עכ"ל. וביאר שם הגר"ח פרידלנדר בהערותיו, שדוקא כאשר הורע קרוב לרקבון גמור אז נובט ממנו צמח חדש. והם הם הדברים.

בראשית כח, יד וְהָיָה זֶרַעְךָ כְּעֶפֶר הָאָרֶץ וּפְרִצְתָּ יָמָה וּקְדָמָה וּצְפֹנָה וּנְגִבָה וּנְכַרְכְּוּ בְךָ כָּל־מְשַׁפְּחַת הָאָדָמָה וּבִזְרַעְךָ:

ספורנו

דור שְׁצֻרוֹת רַבּוֹת בָּאוֹת עָלָיו כְּנֶהֱרָה, חֲכָה לוֹ²⁶, שְׁנֶאֱמַר "כִּי יָבֹא כְנֶהֱרָ צֶר" וְסִמְיָה לִיה "וּבֹא לְצִיּוֹן גּוֹאֵל" (ישעיהו נט, יט-כ). וְנִכְרְכּוּ בְךָ כָּל מְשַׁפְּחַת הָאָדָמָה וּבִזְרַעְךָ. כְּעֶנֶן "וְאַתָּם כְּהָנִי ה' תִּקְרְאוּ, מִשְׁרָתִי אֶלְהִינִי יֵאמֶר לָכֵם"²⁷ (שם סא, ו).

24. הנמצאים. 25. כלומר, יגיעו אל תכלית שפלות אשר כמותה לא היתה במשך כל הגלות. 26. למשיח.

וְקְדָמָה וּצְפֹנָה וּנְגִיבָה", כְּמוֹ שֶׁהָעִיד בְּאֶמְרוֹ "וְקִרְקֶר כָּל בְּנֵי שֵׁחַ"²³ (כמדבר כד, יז). כִּי אִמָּנָם תִּשְׁוֶעַת הָאֵל הָעֲתִידָה תִּהְיֶה אַחֵר רֹב שְׁפִלוֹת יִשְׂרָאֵל הַהוּא²⁴ הַיּוֹם בְּגִלוֹתָם, אֲשֶׁר כְּמוֹהוּ לֹא נִהְיָה²⁵, כְּמוֹ שֶׁאֶמְרוּ וְזָרָנָם לְבָרְכָה (סנהדרין צח, א): אִם רָאִיתָ פִּירְשָׁה הַתּוֹרָה כִּי זֶהוּ עֵינִי שֶׁל רִיבּוֹי אוֹכְלִין. כֻּלָּם. ²³. "וְקִרְקֶר" הוֹרֵם (ראב"ע). "כָּל בְּנֵי שֵׁחַ" רש"י: כָּל הָאוֹמוֹת אֲשֶׁר יֵצְאוּ מֵאֶדֶם הָרָאשׁוֹן.

(יד) וְהָיָה זֶרַעְךָ כְּעֶפֶר הָאָרֶץ, וּפְרִצְתָּ. אַחֵר שִׁיְהִיָּה זֶרַעְךָ כְּעֶפֶר הָאָרֶץ, כְּעֶנֶן וְתִשְׁמִי כְּאֶרֶץ גֹּן וְכַחוּץ לְעִבְרִים²² (ישעיהו נא, כג). וְזֶה שִׁיְהִיָּה בְּתַכְלִית הַשְּׁפִלוֹת, אֲזַ תִּפְרֹץ אֶת כָּל גְּבוּלוֹת הָאָרֶץ אֲשֶׁר אִתָּה שׁוֹכֵב עָלֶיהָ" מִכָּל צֶדֶ, "יָמָה²². רִבּוֹנוֹ אֵינוֹ מִפְּרֹשׁ אֶת "עֶפֶר הָאָרֶץ" כְּמוֹשֶׁג שֶׁל רִיבּוֹי כְּמוֹ שֶׁמִּצִּינוֹ לְעִיל יִגְטוּ וְכֻמוֹ בְּדִמְיוֹן לְכּוֹכְבִּים בִּפְרוֹק טוֹה, כִּי בִשְׁנֵי מִקּוֹמוֹת אֵלֶּה

כלי יקר

וּפְרִצְתָּ יָמָה וּקְדָמָה וּצְפֹנָה וּנְגִיבָה. מֵה שֶׁהִזְכִּיר הַרוּחוֹת הַמִּקְבִּילִין זֶה כְּנֶגֶד זֶה, וְלֹא הִזְכִּיר כְּסֻדְרָן, לְפִי שֶׁאֶמְרוּ בְּמִדְרַשׁ (שמו"ר ה, יא): אֵין הַתְּשׁוּעָה בָּאָה לְיִשְׂרָאֵל כִּי אִם בְּזִמְן שֶׁהֵם בְּתַכְלִית הַשְּׁפִלוֹת, שְׁנֶאֱמַר (תהלים מז, כו): "כִּי שָׁחָה לְעֶפֶר נַפְשִׁנוּ" וְגוֹמֵר, מֵה כְּתִיב בְּתֹרָה (פסוק כו): "קוֹמָה עֲזֹרָתָה לָנוּ". וְטַעַם שֶׁל דָּבָר: שֶׁכָּל זִמְן שֶׁאֵין בְּתַכְלִית הַשְּׁפִלוֹת, אֲזַ אֵין תּוֹלִין בְּטַחוֹנָם בֵּין, וְחוֹשְׁבִים תַּחְבּוּלוֹת לְהַנְצִל מִפֶּה יָקוֹשׁ עַל יְדֵי תַחְבּוּלוֹת אֲנוּשִׁיּוֹת, וְעַל כֵּן יִחַם יְיָ אֶת הָאָדָם וְיִבְרָה הָעֲצוּבָה (ישעיהו י, יב), כִּי לֹא בְטָחוֹ בַּתְּשׁוּעָה יְיָ. אֶךְ כְּשִׁיְרָאוּ כִּי אֶזְלַת יַד הַשְּׁתַּדְּלוּתָם וְאֵין עֲזוּר וְסוּמָךְ, אֲזַ עֲיִינֵיהֶם נִשְׁוֹאוֹת אֶל יְיָ לִקְרֹא אֵלֵיוֹ בְּעֵת הַצָּר לָהֶם, וְיִי שׁוּמַע. וּבְאֹתוֹ זִמְן, הַתְּשׁוּעָה בָּאָה דְרָךְ בְּרִיחָה מִן הַקָּצָה אֶל הַקָּצָה, דְּהֵינִי מִן תַּכְלִית הַשְּׁפִלוֹת אֶל תַּכְלִית הַמַּעֲלָה. וְלְפִי שֶׁכִּפִּי הִטְבַּע לֹא יֵאֱמָר כִּי יִסְפֹּר שֶׁיַּעֲלֶה בְּשִׁפְלָה מִצָּמָם אֶל רוֹם מַעֲוָה, עַל כֵּן נֶאֱמַר לְיַעֲקֹב בְּמִרְאָה זֶה שֶׁלֹּשׁ מַעֲלּוֹת בְּדֶרֶךְ לֹא זֶה אֶף זֶה. כִּי מִתְקַלָּה אִמֵּר וְהָיָה זֶרַעְךָ כְּעֶפֶר הָאָרֶץ - בְּאֹתוֹ זִמְן שִׁיְהִיָּה שָׁחָה לְעֶפֶר נַפְשָׁם, בְּאֹתוֹ זִמְן וּפְרִצְתָּ - רִצָּה לֹמֵר, יַעֲלֶה הַפּוֹרֵץ לִפְנֵיהֶם לְהַעֲלוֹתָם אֶל גֵּרָם הַמַּעֲלָה.

קינות לתשעה באב

קינה זו יאמר הש"ץ או החשוב שבקהל

אֵלֵי צִיּוֹן וְעִירָהּ. כְּמוֹ אִשָּׁה בְּצִירָהּ. וּכְבִּתּוּלָה חֲגוּרָת שֶׁקַּעַל בְּעַל נְעוּרֶיהָ:

לילוי ויקונו יושבי ציון והערים
סביבותיה / כאשה היולדת המיללת
בגלל חבלי לידתה / וכביתולה חגורת
שק על בעל נעוריה שמת.

רשימת השיעורים - שנה ראשונה:

הדלקת נרות חנוכה	שמיטת כספים	א	קיום הבטחות
בשליחות	גורל הגר"א	ב	תמימות בספירת העומר
חיוכי הנכדים בכבוד פניהם	הצלת נפש בנפש	ג	קמן שהגדיל
יששכר וזבולון	מעויות בתפילת ר"ה	ד	לא בשמים היא
קריאת שמות	בינונים תלויים ועומדים	ה	פדיון הבן כספיקות
השתנות הטבעים	קדושת שביעית בד' מינים	ו	זר בברכת כהנים
תפילין של ר"ת	הלכות מצוות בכבוד ס"ת	ז	רות המואביה ובדיני גרות
תורה עם דרך ארץ	דברים האסורים בשבת	ח	תקיעות בעת צרה
לא יסתור דברי אביו	משום השמעת קול	ט	ברכת שהחיינו בציצית
האזנת סתר	מעויות בתפילה ובבהמ"ז	י	שביתת הארץ
הכותל המערבי	סנדק בשני אחים	יא	כהנים בקברי צדיקים
לא ילבש	קיום הפסח בחירות	יב	התחלה בתפילה ובמצוות
חמא כדי שיזכה חברך	מצוה בו יותר מבשלוcho	יג	תפילת מוסף
ברכת החמה	או הידור מצוה	יד	נדרי צדקה במחשבה
יין שביעית לד' כוסות	ברוך שפטרני	טו	יציאה מארץ ישראל
תנאי בקיום מצוות	מקדש מעט	טז	קידוש ה'
רפואה ועישון ביו"ט	פונדקאות	יז	מעשה שבת
	פדיון שבויים	יח	מאכלים עם מיני דגן

רשימת השיעורים - שנה שניה:

אוהב ושונא	ברכת הגומל - לעוברי דרכים	נא	מדבר שקר תרחק
נר איש וביתו	לא תתגודדו	נב	וחי בהם, קביעת רגע המוות
הנה ושבעת בניה	כל תשחית	נג	חמר מדינה לקידוש והבדלה
עשרה במטב	מצות מעקה	נד	ההנהגה במחלוקת הלכה
קדיש	ברוב עם הדרת מלך	נה	וקבלה
רפואה מגולית בשבת	או זריזין מקדימין למצוות	נו	חזקת כהונה
מזוזה במקום שאין בו ד' אמות	י"ג מדות	נז	אנכי ה' אלקיך
לחם משנה	הפסק בדיבור בתקיעות ועוד	נח	גזירות פסולים
חיבור והפרדת אותיות	עינוי ביו"ב, ומצות אכילה	נח	פנים חדשות
עבד איניש דינא לנפשיה	בעיו"ב	נט	תכלת בציצית בזמן הזה
מכירת בתי כנסת	מצות חינוך	ס	תינוק שנשבה
נשים בפרשת זכור	הפטור מדבר ועושהו	סא	בגדרי כל תשקצו
על שם הפור	שיכור בהלכה	סב	צער בעלי חיים
צורות אדם ומשמשים במרום	מילה שלא בזמנה	סג	ירושלם בשררה וברבנות
אתר אינטרנט הפתוח בשבת	כופין על מדת סדום	סד	אילת - בירור גבול דרום
תאריכים ושמות לעזויים	קנין כסף - שמורות	סה	א"י
מסחר בחול המועד	פיטומתא	סה	אשו משום חציו
קו התאריך	מעשר כספים	סו	לא תחמוד

רשימת השיעורים - שנה שלישית:

סתם יינם	נרות שבת	קא	גניבת דעת
טבילת כלים	מנין עשרה לדברים שבקדושה	קב	ספיה לקמן
פתיחת מסעדות ומכבמות	נפילת אפים	קג	אונאת דברים
בתשעת הימים	כניסת כהן לבתי חולים	קד	קדושת הכהנים והלויים
נחמו נחמו עמי	היזק ראייה	קה	תורה שבעל פה

עולמות • לימוד בעיון

עולמות - תוכנית לימוד בעיון
המיועדת למסירת שיעורים בקבוצות לימוד
מתוך דפי מקורות במגוון פוגיות הלכתיות ובירורי מנהגים

לסייע בהקמת שיעורים חדשים ולקבלת דפי עזר להכנת השיעור
ניתן לפנות: טל' 050-4102399 OLAMOT111@GMAIL.COM

מקומות בהם מתקיימים שיעורים:

אלעד • אפרת • בני ברק • בית גמליאל • גבעת שמואל • דימונה • חיפה • טלז סיטון • יבנה • ירושלים • ישובי שער הנגב • מודיעין • מעלה אדומים
מעלות • נתניה • פתח תקוה • עפולה • צפת • קרני שומרון • רחובות • רמלה • רעננה • שעלבים • תל אביב • בסיס צה"ל • תעשייה אורית
בדפס • הונג קונג • וינה • ונצואלה • מורנו • לונדון • לוס אנג'לס • ליקווד • מונטריאל • מיאמי • מכסיקו סיטי • ניו יורק • סאן פאולו • שיקאגו